

ПРОФЕСОР ЖИВКО ГЪЛЪБОВ

(ПО СЛУЧАЙ 100-ГОДИШНИНАТА
ОТ РОЖДЕНИЕТО МУ)



ВИДНИ БЪЛГАРСКИ ГЕОГРАФИ

Ad perpetuam rei memoriam

(За вечен спомен от делото, лат.)

Тази година на 22 юни се навършиха 100 години от рождението на проф. Живко Спасов Гълъбов – български учен-географ, професор по физическа география и геоморфология в Софийския университет “Св. Кл. Охридски”, член-кореспондент на БАН и основател на неговия Географски институт, дългогодишен председател на Националния комитет по география и на Българското географско дружество. Той отдаде почти 60 години от живота си на българската география, която четири десетилетия оглавява. С неговото ръководно участие и под неговата прецизна и високо професионална редакция излязоха най-сериозните географски трудове в България между 1946 и 1984 г. Те продължават да бъдат класически примери и източници на знания и опит за 2–3 поколения географи и различни други специалисти.

Проф. Ж. Гълъбов има безспорни заслуги за развитието на главните академични центрове на географията в България. Той укрепи позициите на физическата география в Софийския университет, разработи нейните основни курсове и 40 г. преподава почти всички физикогеографски дисциплини, като 20 години ръководи катедрата по Физическа география. Той създаде Географския институт при БАН и 28 години го управлява успешно като негов директор. Три десетилетия стоя начело и на най-голямата институтска секция – по Физическа география (от 1973 г. по Геоморфология и картография). Беше всепризнат лидер на географската наука в България и най-авторитетният български географ в чужбина.

Неговото присъствие в националната ни география е така ярко, че може да се определи като “епохата Гълъбов”. Но 25 години след оттеглянето му от активна научна дейност и 14 г. след смъртта му тя все още не е подлагана на обективна оценка. Както и неговата многостранна дейност и приноси, които заслужават безпристрастен анализ и уважение. Особено в юбилейната му годишнина, която и Софийският университет, и Географският институт пропуснаха дори да отбележат...

* * *

Живко Гълъбов е роден в гр. Пловдив. Баща му е известният пловдивски юрист Спас Гълъбов (роден в с. Йоаким Груево), а родът на майка му произхожда от Копривщица. След завършването на пловдивската класическа гимназия записва специалност География в Софийския университет.

Към следването се отнася изключително сериозно и задълбочено и подготовката му далеч надхвърля изискванията на учебните студентски програми. Слуша лекции при основателя на българската география проф. Ан. Иширков и при първия български квалифициран геоморфолог проф. Ж. Радев. Още в студентските си години се откроява с всестранни и задълбочени интереси към географията и сродните с нея науки. Ученолюбието му е пословично – той изчита всичко, което може да се намери по съответните университетски предмети и благодарение на финансовата помощ на сестрите си учи цели 9 години, като взема всичките си

изпити с отличен. Дипломната си работа (теза) разработва въз основа на задълбочени и продължителни изследвания и богата информация. Една година е стажант-учител в Пловдив и София, след което полага държавен изпит и се дипломира с отличен успех (1937 г.).

Работи известно време като сътрудник в Централния метеорологически институт в София. По препоръка на проф. Димитър Яранов¹, през 1938 г. е изпратен със стипендия “Проф. Ан. Иширков” на специализация в Сорбоната, Париж (в Лабораторията по физическа география и динамична геология на проф. Емануел дьо Мартон). Там си сътрудничи с видните френски професори Ж. Буркард и Л. Люто и участва в продължителни геоморфоложки изследвания в Южна Франция и в Централното Френско плато. С присъщата си ученолюбивост използва всяка възможност за четене и изучава развитието на географията в Западна Европа и нейните теоретични концепции.

"Живко Гълъбов като студент се отличаваше с много широк кръг на интересите си. Неговата студентска библиотека беше много богата, добре подредена и солидно използвана. Гълъбов четеше много повече от това, което се изисква за изпитите. В това отношение той представляваше рязък контраст на всички останали студенти. Подготовката му беше такава, че той можеше, както се казва, "събуден от сън" да вземе с отличие изпит и при това с далеч по-високи изисквания от тези, които биха могли да се предявят не само спрямо студент, но и спрямо докторант."

Из спомените на **акад. Ан. Бешков**

След завръщането си в България (1938 г.), отново по предложение на проф. Д. Яранов е поканен за доброволен асистент в Географския институт при Университета, където да води и някои практически занятия със студентите. Научните си изследвания започва в любимата си планина Родопи и тя завинаги остава тясно свързана с професионалните му изяви (в тази планина провежда и последните си теренни наблюдения през 1983 г.). Първата му научна публикация е посветена на неоефузията в поречието на Горна и Средна Арда (1937). През 1941 г. е избран за частен доцент по физическа география с кабилитационния труд "Върху тектониката и морфологията на родопския дял Карабалкан" (публ. в Изв. БГД, кн. VIII, 1940, с. 61-116). През 1943 г. е включен в групата на университетските преподаватели, изпратени в новооснования Скопски университет, да организират учебния процес за учебната 1944/45 г. Развоят на военните действия и ново-създадената политическа обстановка (в България, окупирана от съветската армия, е извършен държавен преврат и тя обявява война на Германия), провалят това начинание. За Ж. Гълъбов обратният път към родината се оказва изпитание. Той попада в арената на първите военни сблъсъци между оттеглящите се от Македония български и немски войсковы части. Благодарение на географската си подготовка и на топографските карти, които носи, успява много добре да се ориентира на терена и заедно с група войници да стигне благополучно до границата на България.

През есента на 1944 г. сключва граждански брак с Летиция Павлова, дъщеря на проф. Георги Павлов, основателят на Факултета по ветеринарна медицина. Тогава тя е главен секретар на Софийския университет и преподавател по френски език. Попадайки в академично семейство, в което по-късно става петият професор, Ж. Гълъбов се формира като един от най-авторитетните и ерудирани преподаватели в Университета.

През 1946 г. с втория си кабилитационен труд "Същност и съдържание на физикогеографския процес" (публ. в Год. СУ, Историко-филолог. фак., т. XLV, 1949) е избран за редовен доцент по физическа география в СУ. През октомври същата година му е възложено ръководството на Катедрата по физическа география. Две години по-късно Ж. Гълъбов е избран за член-кореспондент на БАН (1948), а през 1950 г. му е присъдено професорско звание и става заместник-декан на Историко-филологическия факултет. Благодарение на активната му намеса през 1951 г. е основан Биолого-геолого-географски факултет, на който е избран за първия декан. Същевременно е назначен и за директор на основания през 1950 г. Географски институт при БАН, в който ръководи и най-голямата секция – по физическа география. По време на експеримента за интеграция между Софийския университет и БАН (1972-1988 г.), от 1973 г. в продължение на 10 години е начело на Сектора по геоморфология и картография при Единния център на науките за Земята при БАН.

Проф. Ж. Гълъбов е основната фигура във всички международни географски изяви в рамките на Университета, БАН и БГД. Особено много се откроява научното му пришествие на Втория и Четвъртия симпозиум на Карпато-Балканската геоморфоложка комисия, проведени в София през 1966 и 1973 г. Като признание за приносите му е избран (1966) за председател на подкомисията за изучаването на денудационните повърхнини. След неговото оттегляне от

активна дейност участието на България в този представителен регионален международен форум постепенно затихва.

По време на професионалната си кариера Ж. Гълъбов посещава редица страни и представлява българската географска наука на редица международни научни форуми, между които три конгреса на МГС (XIX в Стокхолм, 1960; XX в Лондон, 1964; XXIII в Москва, 1976) и VIII на ИНКВА (Париж, 1969). Участва и в работата на първите международни симпозиуми и съвещания по съвременните движения на земната кора (Лайпциг, 1962; Ауланко, Финландия, 1965; Симферопол, 1967; б. Ленинград, 1968), по приложна геоморфология (Букурещ, 1967), по литология и стратиграфия на четвъртичните наслаги (Полша, 1967). Участва и в работата на Всесъюзното съвещание по история на кватернера и периглacialна геоморфология (Москва-Якутск, 1969), на VI сесия на междуправителствената океанографска комисия към ЮНЕСКО (Париж, 1969) и др.

Ж. Гълъбов има големи заслуги за развитието на професионалното сътрудничество с географите от б. СССР и за внедряването на техните научно-методологични постижения. На IV конгрес на Всесъюзното географско дружество на СССР (Москва, май, 1964 г.) проф. Ж. Гълъбов, „най-добрият всепризнат познавач на физическата география на България“, е избран за член-кореспондент на дружеството. Въпреки пристрастието си към работите на съветските географи, той като учен и ръководител остава много предпазлив по отношение на някои от техните големи увлечения, напр. универсализацията на морфоструктурния анализ, водеща роля на ландшафтознанието, екологизацията, социологизацията и икономизацията на географията. Макар и в шеговита форма, проф. Ж. Гълъбов приканва към „географизация на географията“. А ландшафтознанието не приема за отделна дисциплина, а за един от най-перспективните и резултатни методи на комплексните географски изследвания.

Още от студентските си години Ж. Гълъбов е активен член на БГД. Избран е многократно в дружественото ръководство, а от 1964 до 1971 г. е негов председател. Отговорен редактор е на печатните му органи Известия (1941, 1942, 1953) и Географски преглед (1947-1950). Благодарение на неговата активна дейност се организира и успешно се провежда Първия национален конгрес на българските географи (октомври, 1968), на който се вземат особено важни решения за бъдещето на българската география. От 1985 г. е почетен член на БГД.

Ж. Гълъбов е председател и на Националния комитет по география (от неговото възстановяване през 1959 г. до 1983 г.). Главен редактор е на "Известия на Географския институт" (т. I, 1953 до т. XVI, 1974) и на поредицата от сборници "Проблеми на географията в НР България" (т. I, 1964; т. II, 1968; т. III, 1972; т. IV, 1975 и т. V, 1978) и на сборника "Проблеми на палеогеоморфоложкото развитие на релефа в България" (т. I., 1971). Избран е за отговорен редактор на географския раздел на Кратка българска енциклопедия и за член на Главната редакция на "Енциклопедия "България".

Освен това е председател на Специализирания научен съвет по география към Висшата атестационна комисия и член на тази комисия, както и на Комисията за наименоуване и преименуване на обекти с национално и местно значение при Президиума на Народното събрание, на Океанографската комисия при Държавния комитет за наука и технически прогрес, на научните съвети на Геологическия

институт на БАН, на Института по рибно стопанство и океанография, на факултетния съвет на ИТФ и др. Съветник е и на Генералния щаб на армията. Ръководи също два големи научни колектива – за геоморфолошко картиране на страната и за комплексни географски изследвания на Източните Родопи, както и българския колектив за комплексно-географски сравнителни изследвания *„Голям Кавказ – Стара планина“* (1977–1980) и *„Източен Кавказ и Западно Закавказие – Рило-Родопски масив“* (1982–1985).

За научни постижения и заслуги проф. Ж. Гълъбов е удостоен с редица високи държавни награди, между които и най-високото българско отличие *„Лауреат на Димитровска награда“* (1974), присъдено му за ръководството и съставянето на националния атлас на България.

Въпреки голямата си заетост като директор на Географския институт и като ръководител на големи научни колективи, изпълняващи национални и международни проекти, продължава да преподава в Софийския университет чак до 1980 г., когато поради напреднала възраст и здравословни причини се оттегля. След продължително и мъчително боледуване проф. Живко Спасов Гълъбов склопява очи на 7 декември 1993 г.

Pietas erga praeceptores

(Благоговение към учителя, лат.)

Ж. Гълъбов като географ съчетава успешно научно-изследователската с учебно-преподавателската работа – те взаимно се допълват в професионалната му кариера. По мнението на всички, които са били негови студенти и колеги, проф. Ж. Гълъбов е много добър преподавател, защото е голям учен, а от друга страна – той израства като авторитетен учен, понеже като преподавател непрекъснато изучава целия обширен цикъл на физикогеографските науки. Това явление става все-по-рядко в нашите университетски и академични среди.

Измежду редицата преподаватели в Катедрата по физическа география (впоследствие по Обща физическа география), Ж. Гълъбов има най-големи заслуги за формирането на нейния най-пълнен учебен обхват и научноизследователски профил. С избирането на Ж. Гълъбов за частен доцент, той обогатява курсове по геоморфология, география на средиземноморските страни и биогеография с лекции по картография. Това е първият курс по тази дисциплина, в който ясно се подчертава географската същност на картографията и нейното значение за цялостното изграждане на специалиста географ.

Като зам.-декан на ИФФ (1947–1950) Ж. Гълъбов участва активно и в преустройството на Университета. По негово предложение и с най-активното му участие през 1951 г. географията е изведена от ИФФ и е включена в новоучредения Биолого-геолого-географски факултет (реорганизиран през 1963 г. в Геолого-географски и Биологически). Съдържанието на университетската география се обогатява

с нови специализирани курсове – по обща климатология, обща хидрология и математическа география. Така в подготовката на географските кадри се включва пълният цикъл на основните физикогеографски науки. Преподаването по геоморфология, климатология и хидрология се поема изцяло от проф. Ж. Гълъбов. Новите учебни планове разширяват възможностите за професионална реализация на географите извън традиционната образователна система (в геоложките проучвания, водното стопанство и хидротехническото строителство, авиационната метеорология, плановите служби и др.). При следващите преработки на учебните планове отново по предложение на проф. Ж. Гълъбов в профила по физическа география се включват специализации по геоморфология и картография и по климатология и хидрология. За първата от тези специализации той разработва методични лекционни курсове по приложна геоморфология и геоморфолошко картиране и по кватернерна геология и геоморфология, които, с малки промени, са включени и в сега действащата магистърска програма. Те са и последните, които чете в края на преподавателската си кариера в Университета (1980).

Лекциите на проф. Ж. Гълъбов винаги са на високо теоретично ниво и в тях постоянно се чувства високата ерудиция на преподавателя и учения. Той споделя и личен изследователски опит, който ги прави оригинални и ценни методически. Верен на принципа си да дава винаги най-новото в науката, никога не повтаря лекциите си и винаги поддържа у студентите си голям интерес към физическата география и особено към геоморфологията.

Макар че сравнително малко време преподава климатология, единственият университетски учебник, който написва, е по Обща климатология (1953). Специалистите-климатолози продължават да го считат за един от най-издържаните в теоретично и методично отношение учебник по тази дисциплина в България. Студентите му по геоморфология още помнят пословичното очакване на учебника на проф. Ж. Гълъбов по обща геоморфология – неговата *Cantus suspeus* (лебедова песен, лат.), но за съжаление той така и не успя да го завърши. Първия български учебник по обща геоморфология издаде неговият бивш студент и колега от университета проф. Д. Канев (1980).

Освен в Софийския университет, проф. Ж. Гълъбов чете лекции по геоморфология във Висшия инженерно-строителен институт (сега УАСГ), както и по геоморфология и кватернерна геология и по физическа география във Висшия минно-геоложки институт (сега МГУ) и в Лесотехническият институт (сега ЛТУ). Многократно изнася подобрени лекции и в Института за усъвършенстване на учителите.

Проф. Ж. Гълъбов има голям принос не само в обучението на студентите, но и в подготовката на научните кадри по география. Той ръководи много дипломанти и участва като председател на комисии в редица конкурси в Географския институт и в Университета за аспиранти, научни сътрудници и асистенти. Под негово пряко научно ръководство се специализират като геоморфолози и защитават успешно дисертации 7 докторанти.

Проф. Ж. Гълъбов има големи заслуги и в областта на училищното обучение по география. Като член на Комисията за висше образование при реорганизираното Министерство на народната просвета, всеотдайно съдейства за

„За съжаление обаче в повечето случаи географската начетеност се проявява с познаване имената на селища, местности, географски данни и пр., чийто брой расте с амбицията за разширяване на географските познания и с претенцията за ориентираност в съвременната географска карта на света. Недостатъчното познаване на съдържанието и задачите на съвременната география е създавало убеждението, че всеки, който следи редовно ежедневната преса, може да добие знания върху географията на света и родината си и даже (за по-малко скромните) известна географска ерудиция. (Ж. Гълъбов, 1970, с. 3)

„...съдържанието на учебника разкрива закономерностите в природата, изучаването на които е истинска наука и важно условие за формирането на верен мироглед у човека. Много ценно качество на учебника са и многобройните (над 190) илюстрации, които не са заимствани от стари учебници, а са изработени специално за този учебник. Подбраните: чертежи, скици, диаграми, климатограми, блокдиаграми, профили, изгледи, карти и пр. правят обучението нагледно и лесно усвояемо. Авторите са блестящо изпълнили задачата си. Учениците имат вече отличен нов учебник по Обща физическа география.“ (Т. Йорданов, 1946, с. 40).

по-благоприятно място на географията в новите учебни планове и програми. Включва се като ръководител и основен автор в написването на новите учебници по физическа география за гимназиите (Обща физическа география за IV (VIII) клас, в съавт. с Б. Костова и Ил. Иванов, 1946) и за учителските институти (Физическа география на България, в съавт. с Ил. Иванов, П. Пенчев, К. Мишев и В. Неделчева, 1956, претърпял още две издания през 1962 и 1977 г.). В тези учебници за пръв път традиционното описателно и опростенческо изложение е заменено с логичен анализ и разкриване закономерностите на изучаваните процеси и явления и на формирането на физикогеографските комплекси. Написани са на високо научно и методично ниво, но в достъпна форма и с много оригинален илюстративен материал. Учебникът за гимназиите се преиздава няколко пъти и години наред служи като модел за новите учебници по физическа география в средните училища. Учебникът по физическа география на България масово се използва и от студентите в СУ. Той е написан въз основа на материали от научните изследвания на авторите, поради което има характер на оригинален монографичен труд и като такъв се превежда на руски език (1960) и добива популярност и в чужбина.

Голямо постижение е и съставянето и издаването (1959) на първия български Учебен географски атлас (на света и на България), за което проф. Ж. Гълъбов има основна заслуга. В него той е автор на 8 геоморфоложки карти, в т.ч. и на първата за страната. Този атлас продължава да бъде образец в съдържателно и методично отношение.

* * *

**Да бъдеш човек значи не само да притежаваш знание,
но и да правиш за бъдещите поколения това,
което предшествашите са правили за нас.**

Г. Лихтенберг (немски учен, 1742-1799)

Трудно е да се обхванат всички научни приноси на проф. Ж. Гълъбов, изложени в над 50 негови труда. Техният анализ ще бъде обект на специално изследване, а в рамките на тази кратка статия ще набележим само най-важните от тях.

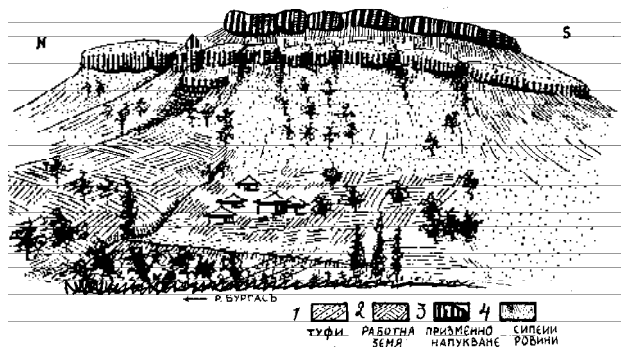
Проф. Ж. Гълъбов е физико-географ от класически тип, с енциклопедични познания, но с предпочитание работи в об-

ластта на **геоморфологията**, където са и най-сериозните му научни постижения. Широкият му научен познания върху теорията и методологията на физическата география и геоморфологията му дават възможност да развие нови идеи и направления, да утвърди национална школа. В своето творчество той съчетава научна прозорливост и интуиция с богата информация, събрана при собствени половинвековни теренни изследвания, на които остава горещ привърженик.

Още от студентски години е привлечен от огромния, малко познат по това време и труден за изследване масив на Родопите. През онези първи години той предприема "продължителните летни пътувания из планината, почти винаги сам, с натоварени на магаре или катър най-необходимите вещи и уреди ... преодолява големи изпитания и трудности, но те каляват волята му" (1970, с. 7). Към края на 30-те години на XX в. се появяват и първите му научни публикации за неоефузиите и кристалинния цокъл в поречието на Горна и Средна Арда, за тектониката и морфологията на Карабалкан (Чернатица). Още в тези трудове проличават и другите качества на изследователя – много добра професионална подготовка като геоморфолог и геолог, умение "да наблюдава, да разсъждава оригинално и да синтезира, да поставя нови проблеми", които многократно го връщат на терена.

Характерна черта в целокупната научно-изследователска и научно-организационна дейност на Ж. Гълъбов, особено след основаването на Географския институт при БАН, е стремежът му да свърже геоморфоложките изследвания с нуждите на **практиката**. Сам или подпомогнат от колективи той извършва системни експедиционни изследвания по различни държавни проекти: проучвания на релефа в проекточашата на язовир „В. Коларов“ (сега Беглика) (1947); в района на солния шок в Провадийско за нуждите на строящия се завод за сода в гр. Девня (1951), в Брезнишко във връзка с териториалното районно планиране на Пернишкия каменовъглен басейн (1955); на съвременната активност на ерозионните процеси във водосборния басейн на р. Арда (във връзка с новостроящите се язовири „Кърджали“, „Студен кладенец“ и „Ивайловград“) (1953-1956); в Средния Предбалкан с оглед изясняване перспективността му в нефтогазово отношение (1963-1965) и др. Разработва и основите на физикогеографското райониране на България за нуждите на икономическото планиране.

Събраната значителна полева информация се използва за първия монографичен труд "География на България. Т. 1.



Обр. 17. Главни откоси надъ туфова подложка на лъсни бръги на р. Бургас, срещу м. Байрактаръ.

„Проф. Ж. Гълъбов тогава, а и в последствие се издвигаше като изследовател с много „твърд“ характер, увеличава се прекалено много в работа. Често ходехме дълго в една посока без да ядем и да пием вода, като връщането започваше едва на залез слънце. На лунна светлина газехме боси р. Арда, за да се приберем в с. Гняздово (кмет. Калоянци, общ. Кърджали – бел. ред.).“

Още тогава ми направи впечатление голямата прецизност на проф. Ж. Гълъбов в събирането на информация. Често се връщаме няколко пъти на едни и същи места, докато той не се убеди в истинността на фактите, които потвърждават едно или друго заключение за същността на формите на релефа и особено за техния генезис, геоложки строеж и развитие ... Проф. Ж. Гълъбов беше известен като голям познавач на геоморфологията на Родопите.“ (К. Мишев, 1998, с. 44-45)



Работна среща в Географският институт на БАН: От ляво на дясно – ст. н. с. К. Мишев, доц. М. Гловня, проф. Ил. Иванов, проф. П. Пенчев и проф. Ж. Гълъбов

Физическа география” (1966), написан с водещото участие и под редакцията на проф. Ж. Гълъбов. За този капитален регионален труд споматат и продължителните експедиционни теренни изследвания на Географския институт под негово ръководство и с негово участие (в Родопите, Стара планина, Дунавската равнина, Горнотракийската низина, долината на Струма и др.). Това е “героичният период” от историята на Института, когато се поставят основите на цялостното географско познание на страната.

Същевременно проф. Ж. Гълъбов разработва нови направления в геоморфологията и прави съществени научни и методологични приноси, отразени в редица негови научни трудове (пълната библиография на научното му творчество е приложена в електронната версия на статията, вж. www.geography.iit.bas.bg.) и касаещи:

– **морфостратиграфските нива** (термин, въведен от него) в България и техните тектонски денивелации са приоритет в творчеството му. Установява, че някои от тях са полифациални (термин, въведен също от него) по произход и са формирани през дълъг геологически отрязък от време (напр. инициалната сармато-понтиска повърхнина с характер на пенеппен в Дунавската равнина и Стара планина и младолевантийската повърхнина в Горнотракийската низина). В пространственото си развитие тези повърхнини са силно денивелирани от по-късните регионални разломно-блокови движения. Установяването на направленията и амплитудата на тези денивелации може да бъде един от надеждните методи за изясняване на характера на самите тектонски движения. При изучаването на речните тераси с присъщата си взискателност и прецизност внася редица качествено нови елементи, като теодолитното им нивелиране, анализа на надлъжния им профил и на стратиграфията и литологията на терасния алувий с оглед разкриване на кватернерните тектонски деформации.

Като заслужено признание за приносите му в изследването на денудационните нива е избран през 1966 г. за председател на подкомисията за тяхното изучаване към Карпато-Балканската геоморфоложка комисия.

Синтеза на проучванията си върху морфостратиграфските нива публикува в монографичния труд “География на България. Т. 1. Физическа география” (1982). Той съдържа два основни извода: 1. произходът на денудационните повърхнини е тясно обвързан с неотектонската активизация на отделните геоложки структури през неоген-кватернера; 2. двата етапа на неотектонската еволюция – ранноорогенен на тектонска стабилизация (със заключителна фаза през младия миоцен), и същински орогенен (с рязка конт-

растност и ритмичност на вертикалните движения на земната кора – плиоцен-еоплейстоцен), обуславят развитието съответно на завършена планация („изходна” или „инициална” повърхнина), и сложна система от етажно разположени повърхнини на незавършена планация. Изходната младомиоценска повърхнина е свободно и разломно денивелирана от по-късните орогенни движения и нейните остатъци са запазени основно по високите бил

ла на планините. Фосилизирани под тях или издигащи се над тях като изолирани височини, са запазените локално фрагменти от най-старата повърхнина, образувана при слабо активна квазиplatformна морфоструктурна обстановка в края на палеогена и началото на миоцена. Повърхнините от незавършена планация са типично развити по склоновете на едрите планински структури, но и по върховете части на по-слабо активните морфоструктури в Източна Стара планина, Странджа, Сърнена Средна гора, Дунавската равнина.

Като основни синхронни планации на релефа на територията на България отделя: тортон-сармат (сарматски пенеппен); горен меот-понт (понтйско ниво); дак-начало на леванта (старолевантийско ниво); левант (младолевантийско ниво) и на прехода от плиоцена към плейстоцена (еоплейстоценско ниво и свързаните с него високи долинни дъна). Отбелязва също, че „в течение на неогена интервалите между последователните етапи на планациите и свързаните с тях денудационни повърхнини прогресивно намаляват в хронологично и хипсометрично отношение” (с. 87), но същевременно „абсолютното височинно положение на денудационните повърхнини с една и съща възраст ... показва значителни различия в зависимост от темпа на неотектонската активизация на отделните морфоструктури.” (пак там).

Дълбоката научност на тази синтеза на проф. Ж. Гълъбов проличава при сравнение с по-късните обобщаващи публикации върху денудационните повърхнини в България (монографиите от 1997 и 2002), които, за съжаление, в много отношения отстъпват на модела, разработен от Ж. Гълъбов.

– **младите и съвременните движения на земната кора** – пръв обръща внимание върху необходимостта от тяхното изучаване в България, и то в тясна връзка с морфоструктурните особености на релефа. За тази цел предлага (1964) обединяване усилията на геодезисти, геоморфолози, тектоници, геофизици, като бъдат организирани и опитни полигони (предлага два: в Горнотракийската низина със северния склон на Родопите и по Черноморското крайбрежие). В рамките на международното сътрудничество представя страната (заедно с видния български геодезист акад. В. Христов) на първите научни симпозиуми за младите и съвременните движения (Лайпциг, 1962; Ауланко, Финландия, 1965; Ленинград, 1968) и разработва обособено предложение (концепция) за организиране на специализирана комисия към БАН и за участието на България в международното изучаване на тези движения (1964). Впос-

ледствие участва в съставянето на обзорни карти на неотектонските и съвременните движения на земната кора в България (1973).

– **морфометричният анализ на релефа** – пръв го въвежда (1940) в българската геоморфология и през целия си активен творчески живот го развива много компетентно. Дълги години ръководи (вкл. чрез последната си институтска планова задача, завършена през 1985 г.) морфометричните измервания в Географския институт (по топографски карти в М 1:25 000), на базата на които са съставени основните и многократно възпроизведени в различни издания морфометрични карти на България.

Въз основа на конкретни изследвания и много картометрични проверки предлага по усъвършенстван и по-точен метод за определяне на усреднените склонови наклони и за съставяне на карти на изоклиния релеф. С приложението на морфометричния анализ при геоморфоложките изследвания на Средна Стара планина (1968) разкрива редица закономерности между основните морфометрични показатели (разчленение на релефа и усреднени склонови наклони) и интензитета на неотектонското издигане и обхвата на планациите за отделните морфоструктурни единици. За първи път в тази публикация се провежда морфометричен анализ по профилни линии чрез извеждането на корелационни коефициенти и установяването на връзки между отделните морфометрични показатели и денивелацията на заравнените повърхнини.

На базата на топоизоклините изследвания и морфометричния анализ за първи път установява (1982) относителните различия между топографската и картографската повърхнина, които са средно между 0,1 % (в низините) и над 8–9 % (във високите планини). Като отчита процентното участие на различните типове релеф в България изчислява, че превишението на топографската над картографската повърхнина на страната е приблизително с 1460 км² (с 1,3 %), като планинските земи, които са 1/4, обуславят 3/4 от стойността на това сумарно превишение.

Последните си оригинални морфометрични изследвания публикува в своя последен научен труд (за геоморфоложките модели на Голям Кавказ и Стара планина), посветен на Международния географски конгрес в Париж (1984) и публикуван на руски и френски език. За морфоструктурните типове в Стара планина той прилага оригинална графоаналитична разработка на данните от морфометрията. С използването на сумарен коефициент на масивност на морфоструктурите, параболичен коефициент на остатъчния релеф и коефициент на масивност на остатъчния релеф разкрива връзката между орографическия ефект на морфоструктурите с морфотектонското им развитие. Независимо от демонстрираните много добри резултати, този морфометричен подход все още не е намерил последователи.

– **принципите и методите на геоморфоложкото картиране** – автор е на първата учебна геоморфоложка карта на България в М 1:2 000 000 (1959) и на общата геоморфоложка карта на страната в М 1:600 000, разработена през 1959–1960 г. на историко-генетичен принцип (оригиналът е съставен в М 1:400 000). И двете карти са високо оценени от специалисти по геоморфолошко картиране в чужбина. В своята концепция (1964) е последовател на аналитичното съдържание на средномасшабната геоморфоложка карта, на която трябва да бъде представен преди всичко генезисът на релефа, неговата динамика, възраст и морфография. Той съставя първата научно обоснована класификация на релефа у нас и на нейна основа предлага легенда за геоморфоложка карта на България и в М 1:200 000. Съставянето ѝ е дългогодишна и много отговорна задача, „крупно начинание“, което изисква висок професионализъм. Под негово ръководство като председател на комисията по геоморфолошко картиране системно се изследват и картират от няколко колектива

от Географския институт и ГГФ на СУ Старопланинската област, Дунавската равнина и западната част на Преходната геоморфоложка област. От тази карта се изготвят 4 пробни листа, като един от тях – Велико Търново, е представен на Втория симпозиум на Карпато-Балканската геоморфоложка комисия в България (1966) и е публикуван в първия том на сборника „Проблеми на палеогеоморфоложкото развитие на релефа в България“ (1971).

Няколко години по-късно за целите на търсенето на перспективни структури за нефт и газ колектив, ръководен от проф. Ж. Гълъбов съставя Геоморфоложка карта в М 1:200 000 на Дунавската епиплатформена равнина (1974, непубликувана).

Приносите му в геоморфоложкото картиране са признати от членовете на подкомисията за геоморфолошко картиране към Международния географски съюз (J. Gellert, J. Demek, E. Scholz, Cl. Embleton, L. Starkel и др.). Макар и недовършено, делото по издаването на геоморфоложка карта на страната в М 1:200 000, започнато от проф. Ж. Гълъбов, остава актуално.

– **геоморфоложкото райониране** – придържа се към принципа за определящото значение на морфоструктурния фактор, приложен и в последната публикувана от него схема (1982). Различията му с другите автори на подобни схеми „*засягат преценките на отделните разломни линии като морфоложки граници от различен порядък.*“ (с. 150). Предлага 4 най-големи таксономични единици (геоморфоложки области), които съвпадат териториално с описваните от него морфографски области: Рило-Родопски планински масив; Преходна блоково-разломна планинско-котловинна област; Старопланинска верижна (епигеосинклинална) система; Дунавската епиплатформена равнина. Техните граници са очертани от първостепенни дълбочинни разломи с продължително развитие и подчертана неоген-кватернерна тектонска активизация.

СOLIDИНАТА подготовка на проф. Ж. Гълъбов в почти всички физикогеографски дисциплини и познанията му върху най-новите световни теоретични постижения в географията му дават възможност да разработва с присъщия му оригинален начин на мислене **комплексни физикогеографски проблеми**.

От 1946 г. научната проблематика на проф. Ж. Гълъбов се разширява и се насочва и в областта на физическата география на България. С участието си при съставянето на монографията „Основи на геологията на България“ (1946), прави първата кратка **физикогеографска характеристика на България**, която и до днес не е загубила значението си на синтез за на основните физикогеографски единици в страната. По-късно я доразвива във „Физическа география на България“ (1956) и в „География на България, т. 1., Физическа география“ (1966). Както отбелязва известният германски геоморфолог J. Gellert, „*след трудовете на Иширков за България, тези две книги стимулират развитието на българската географска наука. Заслугата за това е изцяло на проф. Ж. Гълъбов ...*“ (Gellert, 1994, с. 16). Особено високо равнище научната му синтеза за географията на България достига в монографичния труд от 1982 г. (с негово активно участие и под негово редакция), който за съжаление остава до голяма степен неразбран и недооценен от географската ни общност.

Интересна е студията му „Същност и съдържание на физикогеографския процес“ (1949), която е слабо популярна у нас и има отношение към **методологията на географията**. В нея той прокарва идеите за „единен физикогеографски процес“ на тогавашния директор на Географския институт на Съветската академия на науките А. Григориев, които впоследствие не бяха възприети от неговия наследник акад. И. П. Герасимов. Но тези идеи остават актуални, защото целят превръщането на комплексната, в значител-

„Докато синтезата – интеграцията на научните познания във физическата география, срещу сериозни трудности от научно-методологическо и организационно естество и силен отпор от страна на специалистите в отделните клонове на географските науки, то диференциацията на физическата география се разви с неимоверно бърз темп, което създаде цяла система от частни физикогеографски дисциплини. Този процес в недра на физическата география е напреднал до такава степен, че са необходими особени усилия за насочване вниманието на специалистите физикогеографи към общата теория на физическата география при техните проучвания на отделните компоненти на географската среда. Твърде често явление е работещите в различните клонове на физическата география специалисти да не разбират научния си език, нещом повече – да считат, че това е белег на дълбока научна специализация и ерудиция, да изпускат пред вид общата физикогеографска теория при анализа на дълбоко географските по своята специфика явления и процеси в географската среда...“

А този комплексен подход е крайно необходим при разската диференциация на съвременната физическа география, защото само с негова помощ ще може да се обобщи огромният фактически материал в тази научна област и изгради обща физикогеографска теория.“ (Ж. Гълъбов, 1970, с. 8–9)

на степен компилативна физическа география, в една модерна монолитна наука за геосистемите.

Тук трябва да се отбележи и още един много актуален принос на Ж. Гълъбов (вероятно под влияние и на концепцията за „единната география“ на неговите учители от Университета) – за единството на диференциацията и интеграцията на географските науки (развито в пленарния му доклад на Първия конгрес на българските географи, 1968; отп. в Изв. БГД, кн. IX (XIX), 1970). Теоретико-методологичните изводи на Ж. Гълъбов са толкова важни и съвременно звучащи (вж. и статията на проф. В. Андрейчук в този брой), че заслужават отново вниманието на нашата географска общност.

С отделянето (1946) на 4 морфоложки области (Дунавска хълмиста равнина, Старопланинска ивици, Преходна ивица и Рило-Родопски масив), възприети и до днес. Ж. Гълъбов поставя началото на една трайна и задълбочена, дълго усъвършенствана схема на **физикогеографското райониране на България**. С общопризнатата му професионална подготовка и ерудиция, както и с теоретико-методологичните му приноси във физическата география, той съвсем естествено оглавява най-сериозните опити в това направление (1956, 1963, 1966, 1973, 1975). В разработените схеми за райониране разграничава като таксономични единици провинция, област, подобласт и район, които са възприети и до днес и са в основата за ландшафтното диференциране на страната.

Големите възможности и познания на проф. Ж. Гълъбов като учен и организатор най-добре се открояват при подготовката, написването и редактирането на **„Физическа география“** (т. II) в двете академични издания на колективния труд „География на България“ (т. IIII–1963 и т. II–1966; т. I–1982, т. IIII–1983 и т. IIIII–1989), и особено в съставянето на **Атлас на НР България** (1973), възложен на БАН и ГУГК от Министерският съвет през 1964 г. Ж. Гълъбов е главен сътрудник след 1944 г. за издаването на този атлас (1950, 1960), негов основен „проектант“ (1964) и автор на 7 от картите в него (1973). Решаването на тези две основни за българската географска наука задачи, поставени от БГД като перспективни за изпълнение още през 1938 г. (вж. и стр. 46 от този брой), се осъществяват под непосредственото ръководство на проф. Ж. Гълъбов (съответно главен редактор на томовете и председател на редакционната колегия на атласа). При обсъждането и приемането на отделните раздели от монографията и на авторските оригинали на картите от атласа проличава неговата голяма ерудиция не само в

областта на географските науки, но и обширната му освещеност в цял кръг други науки, близки до географията.

Тези фундаментални трудове отразяват цял един етап от развитието на географската наука в България, оглавяван от проф. Ж. Гълъбов и са върховото постижение на „епохата Гълъбов“. След неговото оттегляне от ръководна (1979) и от активна творческа дейност (1984), инерцията в развитието на българската география бързо намалела и тя започнала да линеет. В Географския институт на БАН, който е водещ в изследователската дейност, картографската работа се занемари, закриха се лаборатории и станции, ограничили се теренната и особено експедиционната дейност, занехи се критериите и падна равнището на научните разработки. В ГГФ на СУ географията постепенно се сведе само до преподаване, което се отрази неблагоприятно на качеството на обучението на студентите. Връзките между отделните центрове на географията в България се скъсах. БГД и ЕЦНЗ-БАН като свързващи звена престанаха да съществуват. Нямаше вече и авторитетна личност-обединител.

Бяха се сменили приоритетите на новите ръководства, а и организаторските им възможности и стратегически им виждания за развитието на географията в България. Тя започна да се екологизира, икономизира и социологизира (вж. Отчетен доклад на Географския институт за VII петилетка, публ. в бр. 1, 1981 на Пробл. на геогр.), а геоморфологията, дълги години основа на географията в България, бе подложена на „разкулачване“, особено в СУ. Физическата география също започна да губи позиции, особено в средното образование. Изгражданото с години от проф. Гълъбов и неговите предшественици корозира и започна да се руши. Сегашното състояние и царящият научен упадък са най-ярките примери за контраст с висотата на „епохата Гълъбов“ и за за дълбочаващата се криза в българската география след нея. Сравняването с проф. Ж. Гълъбов е болезнено за самочувствието на много титулувани съвременни географи, затова все по-рядко се коментират неговите приноси.

Но дълбоките корени на тази криза трябва да се търсят в един политически и преди всичко морален акт, прекъснал успешното развитие на българската география още в първите години след Втората световна война – изгонването на професори Ив. Батаклиев и Димитър Яранов от Университета.

* * *

Nemo sine vitio est

(Никой не е без недостатъци, лат.)

В професионалната биография на проф. Ж. Гълъбов това събитие хвърля сянка върху човека Гълъбов – той участва в отстраняването от Университета на професорите Ив. Батаклиев и Д. Яранов по скалъпено политическо обвинение във „великобългарски шовинизъм“ и „профашистка дейност“. Този позорен акт от историята на българската география винаги ще предизвиква смущение и съмнение в моралния облик на неговите извършители.

В края на Втората световна война Ж. Гълъбов е от групата на т. нар. „прогресивни“ университетски преподаватели (според разбиранията след „деветосептемврийската победа“/преврат 1944 г.), с **„Голяма любов към Съветския съюз, към съветската наука и съветската книга.“** (1970, с. 5). В действителност, по убеждения (доколкото показва такива) Ж. Гълъбов е повече анархо-либерал. В условията на революционно променящата се политическа обстановка в



Проф. Ив. Батаклиев и доц. Ж. Гълъбов (отдясно) с випуск 1943 г. на специалност География

България и брутално налагащите се във властта комунисти, през октомври 1944 г. Ж. Гълъбов приема да стане член на Българската работническа партия (комунисти), предшественик на БКП – явно добре обмислен компромис срещу възможността за професионална кариера. Тежък идеологически, или по-точно партийен данък плащат и повечето български географи. Тези, които отказват да се обвържат партийно и запазват честта и достойнството си, загубват възможност за професионално развитие, дори са уволнявани. В това сложно време Ж. Гълъбов прави своя избор и с цената на труден морален компромис заема мястото на уволнения проф. Д. Яранов и успява да се развие професионално и административно в "нова социалистическа България". Той обаче никога не парадирва с партийното си членство, не го използва за номенклатурно изстраване, за разлика от много други „видни“ географи, проспериращи по партийна линия. То по-скоро му спестява неизбежните пречки, с които се сблъскват по това време „безпартийните“ учени. Независимо от „верността към партията“, засвидетелствана и с типичните за времето клишета в някои свои публикации (1953, 1954, 1957, 1959), Ж. Гълъбов държи повече на професионализма и той го подтиква към кадрови „грешки“ с назначаването за асистиенти и научни сътрудници или аспиранти, показващи умения и знания, а не препоръки на партийни комитети. Случва се на изпити и да къса студенти, деца на „отговорни другари“...

Науката (географията) е смисълът на неговия живот и той го отстоява – доколкото му позволяват и доколкото може да си позволи. И така остава географ на рубежа на две остро противопоставени епохи – той, бившият „буржоазен“ географ, поставя основите на „социалистическата“ българска география, внасяйки в нея част от професионалната и ценностна система на едно отричано общество – това, на неговите учители, първостроителите на географията в България. В това е и парадоксът „Гълъбов“ – предава своя учител (проф. Д. Яранов), но му остава професионално верен и продължава да развива неговите идеи.

Ж. Гълъбов не само е всеотдаен на географията до края на живота си, но и твърдо отстоява нейните интереси и с професионалните си умения и качества проправя път на нейните последователи. Не само като дългогодишен ръководител – научен и административен, но и като автор на научни идеи и концепции, заложили в богатото му творчес-

ко наследство. Много от тях „отлежават“, ненамерили все още своите последователи, ето защо на това наследство трябва да се гледа и като на научна съкровищница, в която особено младите трябва по-често да надникват – с почит и уважение...

* * *

Съвременниците съдят по-скоро човека, отколкото неговите заслуги, потомството оценява повече заслугите, отколкото човека.

Чарлз Колтон (1780–1832)

Ако се опитаме да размишляваме за другите възможни варианти в развитието на българската география след края на Втората световна война, възникват редица въпроси, напр. „Какво би станало, ако Ж. Гълъбов беше защитил своите учители – професорите Ив. Батаклиев и Д. Яранов? И дали физическата география щеше да се развие така успешно, ако Ж. Гълъбов беше последвал участта на Д. Яранов? Но от друга страна, какво би станало, ако географската общност беше застанала зад Ив. Батаклиев и Д. Яранов и те бяха запазили позициите си в българската география? Трудни въпроси с още по-трудни хипотетични отговори. А в тях се таи истината за незавидното съвременно състояние на българската география.

* * *

Heredis fletus sub persona risus est

(Потомците ще берат плодовете ти, лат.)

Проф. Ж. Гълъбов беше последният „голям“ в географията. Да не го загърбваме, а да се учим по-често от творческите му приноси. И дори от неговите грешки, изстрадани и изкупени с висок професионализъм и с пълна отдаденост на географията...

Проф. д-р **Георги Балтаков**

ГГФ на СУ „Св. Кл. Охридски“

Петър Стефанов

Географски институт на БАН